

БАҒАСЫ 10 т.

A-PDF Merger DEMO : Purchase from www.A-PDF.com to remove

«ҚАРАҚАЛПАҚСТАН» 1988

К. Каримов

АЙ МҮРДЯ НАЛҒАЛҒА
ҰМЫТЫЛҒАН

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество проданных
экземпляров

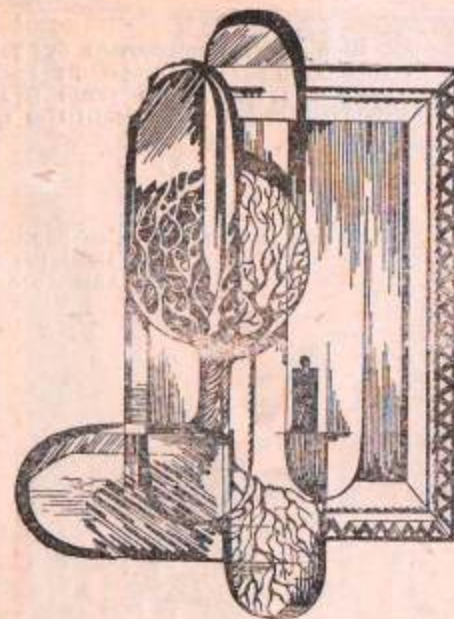
19/02 86
24/03 97
27/04 98

СЛЖ. Зан. Б-192-20 м.п. — 84 к.

84(585-65)
К.21

КЕҢЕСБАЙ КАРИМОВ

УМЫТЫЛҒАН ЯРЫМ АИ

*Киши хәм орта жастағы мектеп
оқыушылары үшін*

DIZIMGE ALINDI 2010

НӨКИС
«ҚАРАҚАЛПАҚСТАН»
1988

КК-2 Каримов К. Умытылған ярым ай: Қосықлар хәм
К-13 поэма: — Нөкіс:
Қарақалпақстан, 1988 ...325, сүўретли.

Шайыр К. Каримовтың бул топламына кирген
қосықлары балалар дүньясына арналған. Әсиресе,
ертеклери кишкенелер ушын жүдә қызык болып,
балалардың ой-өрисин байытыуға хызмет етеди.

Рецензентлер: Х. Сапаров.
Ж. Избасқанов
Х. Айымбетов

4803270202-131
К 40-88
М-357 (04)-88

ISBN 5-8272-0045-X

Т. 94.

© "Қарақалпақстан" баспасы, 1988

ТӘБИЯТ СҮҮРЕТЛЕРИ

АПРЕЛЬ

Көк гүркиреп, жауып өтті,
Нөсери,
Жамғыр жерди жасартады,
Деседи.

Бүртик жарды таллар. Эне,
Далада
Шапқыласты жалаңаяқ
Балалар,

Ак таллардың бүри палдай,
Мазалы.
Қандай гөззал апрельдің
Азаны.

Таң сәхәрде турып алып,
Өпепек

Оятады мени „өппек“
„Өппек“, деп.

Апрельдің изин ала
Қайнакай,
Гүл жамылып сай хәм дала
Келер май!

НӘЛШЕ

Бәхәр келди, қолға,
Бел алып дәрхал,
Салма жағасына
Отырғыздым нәл.

Көп өтпей жап-жасыл,
Бүртик көрсетти,

Ох, қаншелли сонда,
Кууанып кеттим.

Ол жазда көркейип
Сая молайтар.
Хәм маған адамлар
Рахмет айтар.

ТАҢҒЫ ШЫҚ

Сентябрь айында,
Азанғы ұақта.
Шөплерде дизилип
Турар „моншақлар“.

Бундай көринисти
Көриўге асық.
Жалтырақ „моншақлар“
Аталады „шық“.

Шөпти қозғап өтсең,
Саулап төгилер.
Салқынынан денең,
Сәл титиркенер.

Шықты талай кешип,
Азанғы ұақта
Сатпар-сатпар етип
Жүрдик балақты.

Түспе азан менен
Жоңышқалыққа.

АҚТАЛ

Ақтал бизиң жактын,
Сәнли ағашы.
Турар жап бойында
Бултка таласып.

Бәхәрде ең дәслеп
Бүртик шығарар.
Оны мазалы деп
Сорады баллар.

Куяшы күйдирген
Жаз ыссысында.
Дем алыў рәхәт
Ақтал астында.

Ақталдың баска да
Жаксы жағы көп.
Ақшам жапырақлары
Тоқыйды ертек.

Тап дизеңе шекем
Малынар шыққа.

Бәлки биз тербеліп,
Азамат болған.
Жеңил ғана бесик
Талдан соғылған.

Қабығын ем қылған,
Жараға басып.
Атам шақасынан
Соғыпты қасық.

Ауыл арасында
Адастанларға
Ақтал жол силтеуши
Болады бәрха.

Кулласы ақталдың
Әпсанасы көп.
Айлы ақшамлары
Тоқыйды ертек.

ГҮЗ

Ағаш жапырақлары
Алтындай сары
Жерди қыздырмайды,
Куяш нурлары.

Тойғын сары рең
Басым бәринен.
Биреу сарғыш бояу
Төкти ме екен?

Қуслар түслик жакқа,
Сап тартып барар.
Толып жаздағыдай
Ақпас салмалар.

Сирә тыным таппа
Изли-изинен

Жолда тележкалар
Барар дизилип.

Куунақ шауқымласып,
Азанғы ұақта.
Балалар мектепке
Асығыспақта.

Куяш көрингеннен
Қас қарайғанша.
Дийхан тер төгеди,
Тап қарайғанша.

Ол зүрәт жыйып,
Толтырар телек.

Жауар базда-базда
Жамғыр силпилеп.

Муғаллим класста
Айтар: — келди гүз.

СҮҮРЕТ

Сүүрет сабағында
Екинши „б“ да
Балалар сүүретке
Куныккан жүдә.

Үйректің сүүретин
Сызар саламат.
Биреу салар ийтин,
Биреу салар ат.

Кулласы сүүрет пенен
Машкул хэмме де
Дилбар хештепени
Салмайды неге?

Әне, ол ойланды,
Эйнектен карап.
Сондай сулуу еди
Ғыра әтирап.

Сарғыш жапырақлар,
Төселген жерге.
Қулар ушып барар,
Бәлент көклерде.

Қуяш терезеден
Күлип қарады.

САЯХАТ

Көриу ушын даланы,
Көриуге көл — тоғайды.
Саяхатқа атланды,
Қууат, Айбек, Мәхийда.

Әне, қала сырғында,
Тоғай тур мунарланған,
Соқпақ жоллар өтеди,
Өркешленген қумлардан.

„Сүүрет дәптер“ лерге
„Гүз“ ди сызамыз.

Мениң сүүретимди
„Сал“ деп сорады.

— Мениң сүүретимди
„Сал“ деди аспан,
— Мениң сүүретимди
„Сал“ деди қулар.

Дилбар ойланды да
Кәлемин алды.
Дәптерге қуяштын
Сүүретин салды.

Сарғыш жапырақларды
Салды соңынан.
Шадлы балаларды
Салды соңынан.

Сол шадлы балалар
Көкке қарады.
Ашық көкте қулар
Ушып барады.

Сон дәптерге салды
Қатара терек
Хәм астына жазды:
„Барлық балаларға
тынышлық керек!“

Далалардан өтеди,
Бағ-бақшалар қулпырған.
Пахтазардан өтеди.
Ғұмша байлап атырған.

Өтер ферма жанынан,
Сүт булағын тастырған
Әтирапта сақый жаз,
Мысал—сақый дастурхан.

Тамашалап барлығын
Махийда, Қууат, Айбек
Билмей шаршағанлығын,
Тоғайға келип қалды.

Саясына отырды
Тораңғылдың бір нәрұан,

Ақша қарды күте-күте,
Көзлер қарайды.
Бүгін ақ қу барлық жерге,
Қанатын жайды.

Далаларда, шарбақларда,
Қар, қар, қар.

ҚАР

Салқында дем алды хәм
Ауқатланды бір заман.

Соң өзекти жағалап,
Кеш кайтты үйлерине
Бәлент қала жайлары,
Көринип қалды, әне.

Бундай уақта үйде бизге
Тар, тар, тар.

Бүгін енди, бүгін енди
Қарға шығамыз,
Тайғанақлап төбешикке,
Зорға шығамыз.

Төбешиктен төмен қарап,
Ушар шаналар.
Дым кеуіллі қосығымыз,
Қар, қар, қар.

Гә қойынға, гә қонышқа,
Құйылар ақ қар.
Сәл домбыққан қолымызды,
Демиміз жылытар.

Ақша қарда ойнауға биз
Тоймаймыз сирә,
Мурынымыз тоңбағанша
Қоймаймыз сирә.

ӨЗИМ ЕККЕН ҚАРАТАЛ

Есигимнің алдында
Өзим еккен қаратал,
Жапырағында ойнайды,
Шауқым салып шок самал.

Бәхәр келсе үлкеме,
Талым жасыл дөнеди.
Көлеңкеде балалар,
Ойын ойнап жүреді.

Қараталым, қаратал
Ауылға сән береді.
Неге оған соншелли,
Қарай бергим келеди.

Есигимнің алдында,
Өзим еккен қаратал
Жапырағына сыр айтып,
Гүюлдесер шок самал.

КАРМАҚКА БАҒАНДА

Мурат, Полат еки дос,
„Ашшы көл“ ге бармаққа
Таярланды күн бурын
Алды жемтик, кармақлар.

Минип, велосипедке,
Жолға шықты сәхәрде,
Жетти көлдің бойына
Қуяш қызған мәхәлде.

Жемтик салып кармаққа,
Айдынларға таслады,
Қалқыларға тигилип,
Енди күте баслады.

Бир ўақлары кармақтың,
Сабағы дир—дир етти.
Қалқыны суў түбине
Қандай қуш тартып кетти?

Мурат тартты кармақты,
Қыймылын тез, шалт етти.
Епкин менен ҳауада
Бир ақ шабак „жалт“ етти.

Мурат сондай қуўанып,
Сазан усадым, деди.
Тутканы расында
Қуп-қурттай шабак еди.

Полат айтты: шабак — ғой,
Жиберейик еркине,
Айдын көлде үлкейип,
Балық болсын бир күни.

Мурат оны босатты,
„Көлде ойна бар, енди“.
Шамбыр етип ақ шабак,
Сүңгип кетти тереңге.

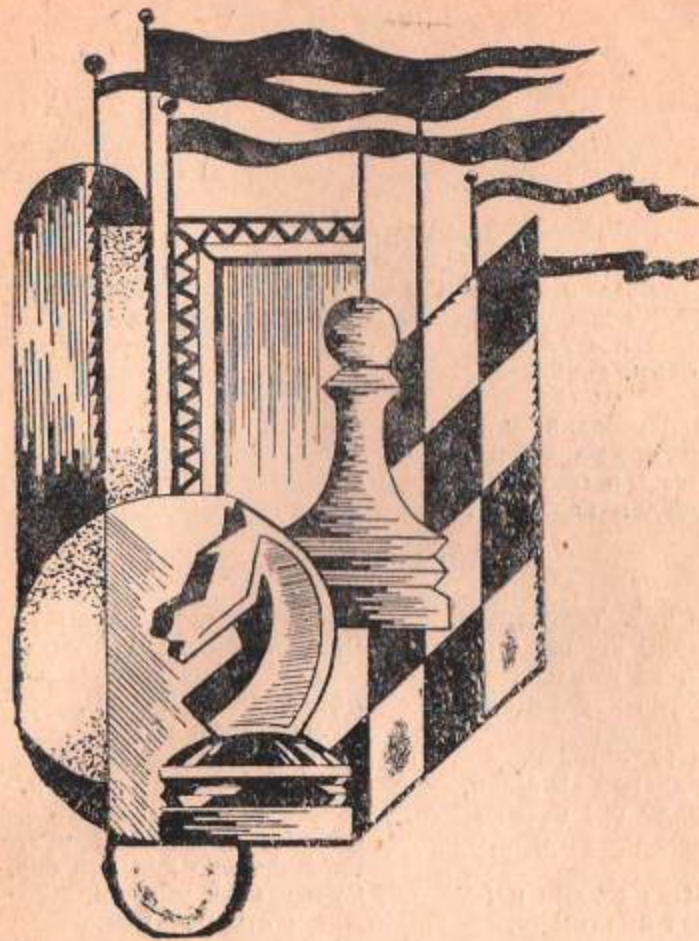
МУЗҒАЛА

Таңда турсам, айнала.
Жамылыпты музғала.
Аңлаўсызда ах, әтген,
Тайып кетти бир бала.

Музғала да, музғала,
Сықыр-сықыр айнала.

Ағашлар да, үйлер де
Жамылыпты муз ғана.

Қуяш шықты. Айнала,
Жалт-жулт етти айнадай.
Абайлап бас аяқты,
Тайып кетпе, хәй бала!

СПОРТ КОСЫҚЛАРЫ

ФУТБОЛ

Жасыл алаң. Топ ҳам мен
Кууа бердим шаршамай.
Футбол деген әуелден,
Қызық ойын, қайнақай.

Соң тәрәпке бөлиніп,
Түсіп кеттік жарысқа.
Дәрұазаға топ тептик,
Бир-биреуден қалыспай.

Әнұар шаққан хұжимши —
Топ айдады ортадан.
Қақшып алды өткермей,
Бакберген — дәрұазамаң.

Дәрхал, ұақыт уттырмай,
Топты маған берди ол.
Пайыт келди бир қалай,
Тептим. Ура! Болды гол!

АҢҒАЛАҚ

Қақаман қыс. Тайғақ муз,
Сумкаларды қойдық биз.
Суұықты да умытып,
Музда ойын курдық биз.

Аңғалақ та, аңғалақ,
Даңғыр-даңғыр қаңғалап,
Сырғанаиды бос куты,
Қызық ойын — аңғалақ.

Ұақытты да создық па,
Бара-бара қыздық та,

Қысқы қалың пальтоны
Шешіп қойдық музлыққа.

Бойда жигер тасыды,
Қулақ-мурын ысыды,
Ойнап кетти биз бенен
Хәтте Айтбайдың күшиги.

Қақаман қыс. Тайғақ муз,
Сабақтан соң хәр күн биз,
Суұықты да умытып,
Аңғалақты қуұамыз.

ТУРНИК

— Турник, — деди муғаллим,
Шынығамыз хәр күни.
Хәзир бирим-биримлеп,
Көриң қәне, тартынып.

Бахыт еки тартылды.
Азат алты тартылды.

Өтип атыр биримлеп,
Хәр кимде күш хәр қыйлы.

Гезек маған келгенде,
Секиргеним, „жалп“ еттим.
Жолдасларым күлгенде,
Шынығыуды шәрт еттим.

ШАХМАТШЫ

Бизің Кууат шахматшы,
Уқыбы бар, зейин бар.
Ойынына баллар да,
Муғаллим де таңланар.

Анаұ қоңсы мектептен,
Келип еди Азамат.
Он жүристе ол әттен,
Абайламай болды „Мат“!

Пияданы жүреді,
Атты алға сүреді.
Неге Кууат шахматшы
Бизди ута береді?

Сораұ қойсақ өзине,
Дейди: пайлы өзине,
Болыу керек уқыбың
Болыу керек төзимің.

САМОКАТ

Алты жасар Азатқа,
Әжағасы Азамат—
Анаұ күни дүканнан
Әкеліпти самокат.

Самокаты шылт жаңа,
Жалтырайды бояуы.
Әттен Азат бирақта,
Билмес екен айдауды.

Зырғып еди бәленттен,
Онбағандай кулады,
Дизелери қыршылып,
Азат бираз жылады.

Ашыұланып соңынан,
Деди „жаман самокат“
Жетип келди жанына
Әжағасы Азамат.

Сүйемеллеп қапталдан,
Жүрип еди бир замат.
Азатбайға бағынды,
Өзи жүрер — самокат.

Енди Азат зырлатып,
Самокатты айдап жүр.
Балалар менен жарысып,
Түрли ойын ойнап жүр.

АЭРОПОРТТА

Аэропортта қатар-қатар
Гүмис қанат шағаладай,
Дизиліскен самолетлар,
Қарай бердим көзім тоймай.

Анаұ, „Ту“ кең омыраулы,
Таяр пәрұаз әйлемекке,
Бүркіт яңлы етпей кәуип,
Ушар шетсіз-шексіз көкте.

„Ил“ хәм „Як“лер салтанатлы,
Жолаушыны күтип турған,
Кептер яңлы ақ қанатлы,
Ушып өтер теңіз—таудан.

Самолетлар аэропортта,
Халық хызметин питкереди,
Минсең сени хәп заматта
Мәнзилице жеткереди.

ПЕРРОН

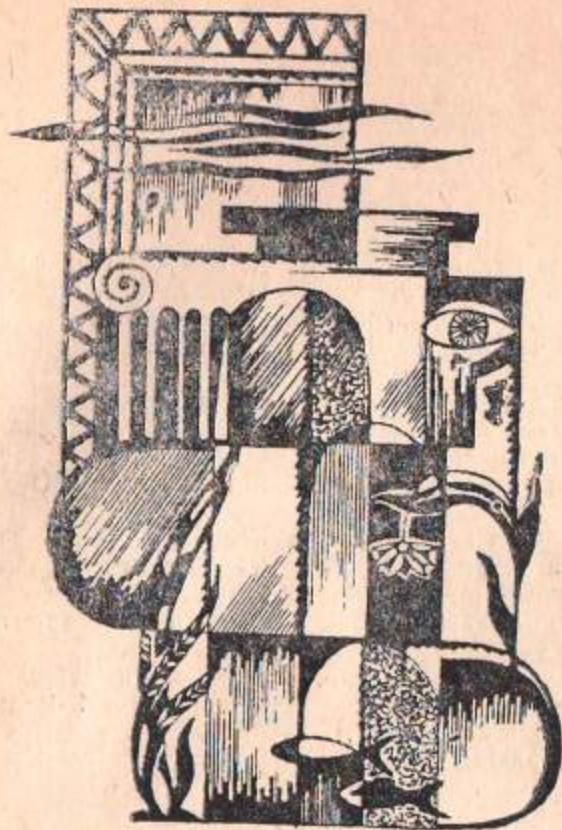
Саулатлы жай. Жокарыда
„Вокзал“ деген жазууы бар.
Келип-кетип тынбас сирә
Топар-топар жолаушылар.

Ким жолланса Москваға
Ким Ташкентке билет алған,
Эне поезд келди бунда,
Ташкенттен, я Москвадан.

Жолаушылар асығысып,
Жайласады купелерге.
Проводник флаг былғап,
Козғалыуға берди белги.

Поезд жылжып әсте-әсте,
Зымырайды пәт алып соң.
Булдыр-булдыр қалар изде,
Вокзал, босап қалған перрон.

перрон—күтиў майданшасы.

ЕРТЕКЛЕР

„БАТЫР“ КОЯН

Кең тоғайда бир гөжек,
Ғарғып минип түбирге:
— Жыйылыңлар, қоянлар!—
Деп қыйғырып жиберди.

Жыйналды хәпзаматта,
Салпы кулак, жырықлар.
Бизің гөжек оларға,
Көрсетти көп қылықлар.

Деди ол: —хәй ағайлар,
Неге қорқа беремиз?
Сылдыр етсе жапырақ,
Зирлеп, жәбир көремиз.

Жетер, қурысын қорқақлық,
Енди батыр болайық.
Жолбарысты жалмап жеп,
Арысланды алайық.

Әкелицлер қасқырды,
Түтип жейин хәзир-ақ.
Шағал, түлки дегенин,
Жүр-р болсын қалтырап. —

Деп мақтанды Жырықбай,
Көп мақтанды Жырықбай,
Таңланысып қоянлар:
Десті: — Буған қараңлар.

... Кашык емес, сол жерде
Паналап бүк, боянды,
Жатыр еди Бөрибай,
Көп шауқымнан оянды.

Қасқыр турып қараса,
Гөжек отыр ғардийип.
Өзи қорқақ суу жүрек,
Батырман дер, мардыйып.

Қасқыр аң-тан. Гөжекбай,
Көрип сонда бөрини.
Естен танды, тек ғана,
Жыбырлайды мурыны.

„Усы өлген жерим“ деп,
Гөжек оқтай атылды.
Маңлайына қасқырдың
Барып тийди қатырып.

Әллен ұакта Жырықбай,
Зорға келди өзине.
Таңланысып қоянлар,
Исенбейди көзине.

— Ура! Бизің Жырықбай,
Бөрибайды қорқытты!
Деп соңынан қоянлар,
Усы ертекті тоқыпты.

ШОКОЛАДХОРЛАР

(Х. Иманбердиевтен)

Тәбият пәнинен сабак,
Барар төртинши „б“ да.

Қалбай қыялға шүмген,
Шийрин „кис—кис“ уртында.

Дүньяда көп атаулар,
Ашылған ашылмағаны да,
„Шоколад“ атауы хәм
Бармекен—әй дүньяда.
Болса, мен сол атауда.
Робинзон болар едим,
Рас турып шоколадка
Қайта-қайта тояр едим.

Буны қараң, қыялы,
Инабатқа алынды
Сол пайыт бир хош хабар,
Қулағына шалынды:
— Балалар, хәй балалар
Еситпедим, демениз.
Сапарға болды таяр.
„Шоколадхор“ кемемиз.
„Шоколад“ атауына
Дейин жети күнлик жол.
Мазалы зат атауда
Толып-тасқан жүдә мол.
Хау, айтпақшы, шәрти де
Қыйын емес оншама,
Ярым шелек таза пал,
Жесе болды хәр бала,
„Пахтакор“, „Ақ алтынның“
Хәр биринен бес кило.
Үш торт, хәмде болғаны,
Алты кило мұрабба.
Балалар, хәй балалар,
Еситпедим демениз
Итиханиан өткенди
Әкетеди кемемиз.

Бул хабар сол заматы,
Тарады тум-ды-туска,
Бундай-бундай сақыйлық,
Бұрын болмаған хасла.
Имтиханды Қалбай да
„Бес“ бағаға тапсырды.
„Болса тағы берин“ деп,
Капитанды састырды.
„Шоколадхор“ тез ғана
Толды конфетхорларға.

Қалыбайға уксаған
Иштейи дым зорларға.

...Үш күн болды балалар,
Жүзип барар теңизде.
Үш күн болды, шоколад
Түспей қойды ауызға.
Жолаушылар бийтақат.
Еринлерин жалайды.
Күткендей әлленени
Бир-бирин қарайды.
Хәр бир бала өз-өзин
Жубаты ға урынар.
Қасындағы жолдасы
Шоколад болып көринер.

Биреу сонда тосыннан
Мәлим етті:—Қараңлар!
„Шоколадхор“ кемемиз
Шоколадтан жаралған!
Сол заматтын өзінде,
Бир баса-бас болды деп.
Көзди ашып-жұмғанша,
Желкомды бөлісип жеген!
— Тәртип сақлаң, тәртип!—деп
Қышқырады капитан.
Әне, мачта, каюта.
Желинди, болды тамам.
Штурвал бөринен де
Мазалы болып шықты.
Биреудің суу астынан
Дауысы талып шықты.
Көшкени көтеринлер,
„Иристен“ жасалыпты!
Қалбай тоймас сирә
Қарыны толы қаптай!

Ал бизің Қалыбайдың,
Аузы хәм тынар емес,
Бир бочка суу ишсе де,
Шөлі хеш қанар емес!
Класлас Нарбай болса
Өзи жеудің орнына,
Керегеме жарар деп

Тығар қоныш-қойнына.
Хәй, мынау бір бала ше?
Өлмегей дә жарылып,
Бес бармағы аузында
Қарны кеткен салынып.

...Атауға сәл қалғанда
Кеме бата баслады,
„Шоколадхорлар“ мантиғып,
Сууды жута баслады.
Қалбай да батып барар

ШЫМШЫҚ ХӘМ ПУТАҚ

(Максим Танктен)

Талдың путағынан
Шымшық соранды:
„Тербеп тұрсаң еди,
Палапанымды“.

Палапанларды ол
Тербегісі келмес.
„Ешкілер, путакты
Сындырыңдар тез!“

Ешкілер қозғалмас.
Қышқырды шымшық:
„Бөрилер, панадан
Тезирек шығып
Тентек ылақларға
Көрсетіп қойыңдар.
Путакты сындыруды
Қалемес олар.“

Ал путак болса
Тербегісі келмес
палапанымды.“

Қасқырлар тырп етпес,
Шақырды сонда:
„Хәй, батыр аңшылар

Шийрин екен шыбын жан,
Қышқырды ол тосыннан
—Кутқарыңдар! Анажан!...
Тәбиғат пәнінен сабақ,
Барар 4 „б“ да,
Бұл шауқымнан балалар
Хәулығып кетті жүдә!
Классласлары хайран, лал,
Не болып қалды, бұл не хал?
Қолға түскен баладай
Қызармақта Қалыбай, ал...

Келиңдер мында!
Услаң бөрилерди,
Олар болса хеш,
Тентек ылақларды
Қууғысы келмес.
Ылақлар болса
Талды ғайзап, дәмін татпады
Тал путағы палапанымды
Тербеп уйқылатпады“.

Аңшылар көринді,
Алып мылтықты.
Бөрилер тоғайдан
Атылып шықты.
Тентек ылақларға
Тура жууырды.
Ылақлар тез талдың,
Путағына барды.
Ал, талдың путағы
Қорқты да сол гез,
Шымшық палапаны
Шайқай берді тез.

Сол уақыттан берлі,
Барлық заманда
Путак палапанды
Хәйиулер таңда.

ҮШ ЕРИНШЕК

Узақтағы бір ауылда
Үш ериншек жасады.
Жалқаулықта, хайырлықта
Бир-биринен асады.

Бирі айтады:—Төбемізде
Алма ағашы өссе екен.
Жеміслері писип гүзде,
Аузымызға түссе екен.

Екиншісі айтты: ернин
Қыбырлатып ебиндей,
Бай-бай жора, қалай ғана
Сөйлеп атсаң еринбей.

Алма деген писер болса
Өзің писе бермей ме?
Торс-торс етип аузымызға
Келип түсе бермей ме?

Үшіншісі айтты сонда:
—Қатты ашпан, жигитлер.
Мийнет етің жақпас бізге
Маңдайлардан төгіп тер.

Қәне енді салқын ғана
Айран болса бір гүзе.
Шеллериміз қана-қана
Ишер едик пәкізе.

...Өгер еді сол қарадан,
Бир кемпир, ақ көкірек.
Аш жатырса сонша адам,
Кеуді кетті елжиреп.

Деди:—Менсіз ериншеклер
Қығын екен халларын.
Гүздегі айранымды
Ишеғойың, балларым.

Үйім жақын. Анау бир түп,
Тораңғылдың артында.

Қуыстырып гүземді тез,
Барып турың, тартынбаң.

Кемпир кетті...Үш ериншек
Шешті, кимнің гезегі.
Ким апарып берің керек,
Кемпирге бос гүзени.

Салқын айран ишилмеді,
Олар тартысты узак.
Сонша жерге барың деген,
Ериншекке не азап?

Үш ериншек акырында
Былай келіскен екен:
—Гүзени сол апарай
Ким биринші сөйлеген.

„Ап-аузыңды жап“ деди де,
Үнсіз қалды үшеуі.
Солай етип, бир-бирине
Тәсил салды үшеуі.

Түс етип, кеш жақынлады,
Үш ериншек үндемес,
Бир жолаушы жол сорады,
Олар жууап бермес хеш.

Не болған үш ериншекке?
Жолаушы да хайранды
Заңқ еттиріп ишип кетті,
Гүздегі айранды.

Тез арада геуғим түсіп,
Көкте жулдыз көринді.
Үш ериншек еле отыр,
Сол отырған жерінде.

Ким биринші сөйлейді,—деп
Бир-бирине қарайды.
Айран ядка түседі де
Еринлерін жалады.

Бос гүзеден тәме етип,
Көзләр әбден сүзилди,
Дизелерден дәрман кетип,
Жүреклери үзилди.

Сол мәхәли пайда болып,
Ала көпек қаңғыған.
Жалай берди басын суғып,
Бос гүзеге жалма-жан.

Ақыры бир ериншектің,
Питип шыдам, төзими.
„Жит-ха, жиг“ деп
кышкырыпты,
Хай бере алмай өзине.

Калғанлары кууанғаннан
Тута алмай өзлерин
Үш турып, үш отырыпты
Ол сөйлеген гезлери.

Мейли, айран ишпесе де,
Болды, кыймылдамаса.
Хәлек болып сонша жерге,
Гүзени апармаса

Сөйлемеген ериншеклер,
Шадланысып қалыпты.
Қара қайғы басқа түсіп
Сөйлегени налыпты.

Ериншеклик себебинен
Пысым әбден қурыды,
Жоражанлар, мен кетемен.
Ериншеклик қурысын.

Дептидағы кетип қалды,
Басы аўған таманға.
Мийнетинен көрип жақты
Көп жасапты аманда.

Қалған еки ериншек те,
Жасап атыр деседи.
Бәлки ол да рас гәпти
Я биреудің өсеги.

Алма пис, деп, аўзыма түс деп
Айтармыш хәр заманда.
Ериншеклик аз,
мийнеткеш көп
Бирак бизиң таманда.

БАЛАЛЫҚТАҒЫ ЕРТЕКЛЕР

Шымбайдан азғана
Арқа таманда.
Балалығым өтті
Ауыл-жабанда.

Жаздың ыссысында
Сая тереги,
Жерине ғауаша
Егилер еди.

Жазда пахта отап,
Шомылып жапқа
Талай кумға аўнап,
Жаттық әптапта.

Жап бойында бәлент
Ақ сөкит өскен.

Ауыл адамлары
Байтерек дескен.

Еле көзге түсіп
Узақ-узақтан
Жазда сая берип
Турар әтирапқа.

Әне, сол терекке
„Конақлап“ алып
Ертеқ айтысқанбыз
Ядтан шығарып.

* * *

Байтерек басында
Парахат хәм мен.
Атабай, Қалыбай
Барлығымыз тең.

Әуелден Парахат
Шебер ертекті.
Тыңла, қойып дыққат
Болдырар кешті.

Кәле, айтып берер
Қандайы керек.
Ертектер уясы,
Дейди байтерек.

Сөйтіп былайынша
Ертегін баслар,
Келин кәне, бирге
Тыңлайық, дослар.

„Бір ұақтары бунда,
Дәулер жасаған.
Бәлент байтеректің
Өзі усаған.

Түнде әсіраптан
Аң куып тутқан.
Күндіз сая жерде
Дем алып жатқан.

Жейди бір жегенде
Бир қора аңды.
Онбес кийік пенен,
Отыз қоянды.

Бірден ишип қояр
Бир көлдің суын.
Әне, сондай алып,
Болапты дәуін.

Хешкім жүрек етип,
Өтпес қасынан.
Атлар үркер екен,
Қурылдысынан.

Бурын усы жерде
Сондай дәу болған,
Өзіннен сораңдар,
Десеңіз, жалған.

Иванбайсызлар ма?
Қараңдар төмен.
Жатырған саяда
Дәу емеспекен?”

Төменге карасак,
Рас. Бир батыр,
Қурылдыны урып
Уйқылап атыр.

Басы нан себеттей,
Қолы гүрекетей.
Бойы анау-мынау
Нәруан теректей.

Сөйтіп растан да,
Мысал дәу көрдик.
Қорқып барлығымыз,
Жылап жибердик.

Ал, „дәу“ шоршып түсті,
Шауқымымыздан.
Кимлер екен түсте,
Уйқысын бузған?

Еснел керилди де
Көзін ууқалап
Бир бакырып берди
Бизлерге қарап:

—Хэй, хэй жууернемеклер,
Түсің теректен.
Хәзир баллар жүдә
Шоқ болып кеткен.

Шымшықтаң ағашқа
Қонақлап алып
Уйқы бермес журтқа,
Дейди, — „дәу“ налып.

Шақада отырып
Қатты уялдық.
Қалай бул адамды,
Танымай қалдық?

Бизің ауылдағы
Қаллибек „ләузе“
Саяманда қалғып,
Жатқан пәкізе.

Бизлер оны „дәу“ деп,
Қорқып кетиппиз.

„АШЫЛ СУМКА“

Өткен гүзде
Ағам маған
„Ашыл сумка“ әкеп берди,
Алыстағы бир қаладан.

„Ашыл“ десең—ашылады,
„Жабыл“ десең—жабылады.
Не кәлесен, не тилесен,
Сол сумкадан табылады.

Шокалад па, мармелад па?
Мороженное, лимонад па,
Не ойласан, болар таяр,
Барлығы да хәпзаматта.

Үйге берген тапсырманы
„Қыйын ғой“ деп жеме қайғы.
„Ашыл сумка“ барлығында,
Бәржай етип, орындайды.

Есабынды шығарады,
Шынығыуды көширеді,
Күнделікке сыя төксең,
Еринбестен өширеді.

Тақмақ ядлап, тәкирарлап,
Сениң ушын аянбайды,
Жууырады зырлап-зырлап.

Хәм уйқысын бузып
Айып етиппиз.

Бәлки, ертең айтып
Хауаландырған,
Парахат ертектің
Айыпкер буған.

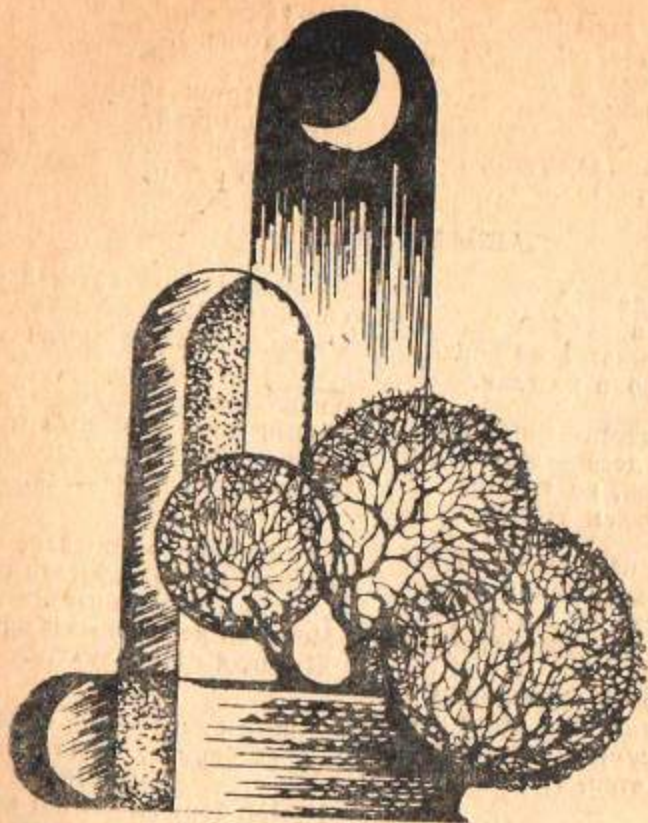
Умытыппан, хау айтқандай,
Оның жақсы қылығы бар,
Пайдалы хәм таң қалғандай.

Үкең болса жылауықлау—
Қыйын саған дым жылатпау.
„Ашыл сумка“ балаларды,
Ойнатыуға шебер жүдә.

Гә секирип, гә домалап,
Гә күледі, гәде жылап—
„Ашыл сумка“ ойнағанда,
Мен-мен деген жылауықта,
Жубанады сол заматта.

„Ашыл сумка“—әне сондай,
Сорай бермен, десип
„қандай?“

Қозғай бермен, сөйтіп менің,
Ишимдегі қайғыны көп:
„Ашыл сумкам“ кеше кеште,
Ушты—күйди болыпты жоқ.
Излей-излей таба алмай,
Күйінгеннен алдым жылап.
Тауып берсе сумкамды ким,
Сүйіншиге бир шоколад!

УМЫТ КАЛҒАН ЯРЫМ АЙ

(поэма)

Талдын саясында
Салма бойында,
Азат хәм Оразбай
Кирди ойынға.

Азаттын колында
Бар ярым шөрек,
Толмаған ай яңлы
Ярым дөңгелек.

Ойын кыза-кыза,
Умытылды шөрек,
Шөплер арасына
Кетти дөңгелеп.

Азат умытқанға
Капаланды ол,
Шөплер арасына
Тасаланды ол.

Әне, куяш батты,
Шөпке шық түсти,
Жұлдыз шықты. Ай да
Жыласар әсте.

Шөпликтің арасы
Каранғы, салқын.
Шөрекке ырасы
Қорқынышлы дым.

Әне, тал артынан
Сығалады Ай.
Шөрек қорққанынан
Қышқырды:—Әх-хәй!

* * *

—Тыңла, ақшам көркі
Тыңла, алтын Ай,
Қорқыныш, азапқа
Шыдайман қалай?

Екеуіміз қашаннан,
Таныспыз инақ!
Өткен жаз ақшамы
Турған толқындап—
Айтшы, ядында ма
Алтын масақлар?
Дизилисер еді,
Сап-салқын шықлар.

Сонда сенің жумсақ,
Нурында гүмис,
Ақырын ырғалып,
Сыбырласқанбыз.

Бийдай масақларының қосығы:
Бизлер—дән масағымыз,
Инсан өмірінің тиреги
бизлер
Биз бар жерде—өмір,
Биз бар жерде—тоқлық,
Биз бар жерде—бахыт,
Биз бар жерде—тынышлық.

Шөрек:

Масақлар қосығы есінде ме,
Ай!

Ай:

Есимде, шөрек.

Шөрек:

Маған қорқынышлы,
Сууык бул жерде.
Азат кашшан кетти,
Көрмей ескермей.

Ай, Ай!
Қасыңа ал,
Сен ярым дөңгелек,
Мен ярым дөңгелек,
Екеуіміз болайық
Пүтин дөңгелекі

Ай:

Мейли кел!

.....
Кешиккен жолаушы
Таң қалды буған.

Жаңа көрінген ай
Таулар артынан,
Ярым пәтир яңлы
Жартылай еди.
Хәп заматта қалай
Толысқан енди.

Сокпак, дала, тоғай
Көринди анык.
Жолаушы сүйсінди
Хәм де таңланып,
Ойлады: "ярым ай
Пүтин ай болды.
Түсинбедим, пай-пай,
Бул қалай болды"

Соңынан ыңылдап
Жолына жөнеди.
Сол түни Ай сүттей,
Жап-жарык еди.

... Азат түс көрмекте,
Узыннан-узак.
Хәм де түслеринде
Шекпекте азап.

Жалғыз қалған емиш
Шөл биабанда.
Сөйтип зар болыпты
Бир тислем нанға.

Онда жалғыз өзи,
Салқын түн емиш.
Көкте толысқан Ай
Көринген емиш.

—Апа, суу, нан деўге,
Хеш ким көринбес.
Бир тислем нан, жеўге
Табылмапты хеш.

Сонда Азат ашыў,
Ызадан қалтырап,
Жерге отырды да
Жиберди жылап.

Көз жасы шык яңлы,
Шөплерге тамды.
Көктеги Ай ғана
Тигилип ғамлы
Шомылдырар еди
Нурға әтирапты...
Азат оннан бетер
Жылады қатты.

Көкте Айдан басқа
Көринбес хешким.
Азаттың расында
Қаллары мүшкил.

Азат жылай-жылай
Ақыры шаршады.
Жылай берген менен
Айт, не шығады.

Енди қалған бунда
Өлиў ме, қалай?
Деди Азат сонда
—Хәй, көктеги Ай!
Деди, тыңла мени,
Бәленттеги Ай!

—Сен хәммеден бийиктесең,
Сен хәммесин билесең,
Теңизлерди, тоғайларды,
Дәрьяларды, қалаларды
Сен хәммесин көресең.
Аш болдым мен, шөлледим
мен

Айт, сокпаклар қаяқта?
Сууы салқын хәм де терен,
Айт, булақлар қаяқта?
Ақшам бойы шууылдасқан
Жасыл бағлар қаяқта?
Самал менен ырғалысқан
Бийдайзарлар қаяқта?
Аш болдым мен, шөлледим
мен,
Үйім хәм нан қаяқта?

Ай

Тыңла, Азат турсаң сорап,
Бизин қайсысымыздан?
Мен ярым дөңгелек,
Ол жарты шөрек.
Екеуіміз қосылып,
Пүтин дөңгелек.

Азат:

Әх, ярым дөңгелек—
Мен умытқан нан!
Мен соншелли ашпан,
Түсе ғой берман.

Шөрек:

Сен жақсысаң Азат,
Дым шоқ баласаң.

Базда умытшақлаў,
Азлап шаласаң.

Быйыл екіншиде,
Оқыйсаң ғой, сен.
Ал нанды қадірлеп,
Сыйлай билмейсең.

Азат

Кешир мени шөрек,
Айыплыман мен.
Қәнекей тезирек,
Түссең-о төмен.

Шөрек:

Кеширейин мейли,
Түспеймен бирак.
Ол жер қараңғы хәм
Қорқынышлырак.
Аяғым ауырар
Оның үстине.
Мени таба алмай
Қаларсаң және.

Азат:

Онда не қыламан
Дым ғана ашпан.
Туўған үйім қайда?
Жете алмаспан.

*Азат тасқа отырып жылауын
дауам етти.*

Нанның дым рехими
Келди Азатқа.
Бирақ түсиўдиң хеш
Илажы жоқ тә!

*Хәр қандай ертектеги сыяқ-
лы Азаттың нанға, нанның
Азатқа жетиуи қыйын еди.*

Шөрек:

Азат, сен маған кел!
Бир илажы бар—
Маған әкеледі
Машакатлы жоллар.

Азат:

Айт! Мен машакаттан
Қорқпайман сирә!
Жүдә-жүдә ашпан,
Түсин, ақыры.

Шөрек:

Тыңла Азат онда,
Жол жүдә узак.
Онда шаршайсаң хәм
Шегесең азап.

Жолыңды тосады
Мийнет таулары.
Бар оның шыңлары,
Тик асыулары.

Қолларын қабарып,
Қыршылар дizen.
Қыйынлықты жеңсең,
Таудан өтесен.

Алдында бар тағы,
Толқыған көлдер.
Мәртлер ғана оннан
Табар өткеллер.

Соңғы қыйыншылық
Гезлесер тағы.
Созылар алдында
Нурлар алабы.

Мыс қайнаған ыссы,
Күйдирер лаплап.
Бәлкі оннандағы
Өтерсең еплеп.

Усы қыйынлықтың
Барлығын жеңсең,
Узак жолды басып
Маған жетерсең.

...Азат көп ойланбай
Умтылды алға.
Мийнет тауы өсти
Минекей алда.

Маңлайынан тери
Моншақлап ақты.
Қоллары қабарды,
Аяғын тас қақты.

Маңлайының терин
Сыйырып Азат,
Оқыды мынаны
Мийнет тауларына
Жазылған қашап:

Мийнет тауларындағы жазыу:

„Бизлер—мийнет таулары,
Бизлер-дөретиушимиз.
Биз—инсанның қоллары,
Дөретиуде күшимиз.

Бизің шарапатымыздан,
Бина болды алтын дән.
Бизің меҳримиз бенен
Хәр бир масак жыйылды.
Телеклерге куйылды.
Бизің шарапатымыздан,
Дастурханда аппак нан“.

Мийнет тауы изде,
Азат шаршаған
Елеслейди көзге,
Әх, бир тислем нан.

Мине көллер. Көллер,
Шайпатылар. Хәм,
Көлдер жырлай берер
Былайша бийғам:

„Тынық булақтардың,
Көкте бултлардың,
Таңда мөлдіреген
Салқын шықлардың
Миллиард тамшысымыз.
Бизлер толқысақ,
Ырғалар масак.

Масак қыйынлықта
Аппак нан болды,
Дастурханға түсті,
Зор инам болды.

—Хей бала, сен оны
Умытып кеттин.
Бәлкі абайламай,
Жаман ис еттин.“

Азат қысығаннан
Бурыштай қызарды.
Қызармаудан басқа
Не илаж қалды.

Көллер изде, әне,
Азат харыған.
„Қандай машакат пенен
Бина болар нан“.

Оны күйдирмекте
Нурлар алабы.
Нурлар менен қосық
Жазылар тағы.

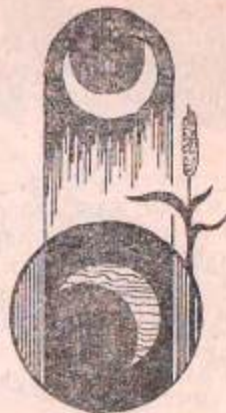
„Бизлер—нур дәрьясы,
Бизлер—тиришилик анасы.
Бизди емип тояр хәр масак,
Пахтаның хәр канасы.

Бир ууыс буұдай,
Писип нан болғанша
Емди нурларымды
Қаншадан-қанша.

Бәхәрде ол бир тал
Жасыл ғия еди.

Инсан қолы оған
Мәргия еди.

Жауын сууын ишти,
Нурларды емди.
Сарғайысып писги,
Кәмалға келди.

... Мийнет шегип өтті,
Таудан, көлдерден.
Нур ашылып атқан
Әжеп жерлерден.

Мине, қол созымда
Пүтін дөңгелек.
Жартысы Азат кеше
Умытқан шөрек.

Жеди бир тислемин,
Буншама татлы?
Азат отырды да
Қыялға батты.

* *

Кешиккен жолаушы
Таң қалды бұған.
Жаңа көрінген Ай
Таулар артынан

Пүтин шөрек ялы
Дөңгелек еди,
Жартысы қаякқа
Кетипти енди?!

Азаттың қолындағы
Сол ярым пәтир,
Айтың айдан кемис—
Қаяғы ақыр?!

ИЛЬИЧ МИНГЕН ПАРОВОЗ

(поэма)

Разливтен шықты түнде,
Шықты Ильич Питерге.
Бир тынышсыз пайыт еди,
Толы қауип-кәтерге.

Станция, вокзалларда,
Ызғып жүрди жансызлар.
Лийкин бундай пайытларда
Үйде отырар ғамсызлар.

Ал, Ильичти Питер күтер,
Россия күтеди.
Пүткил дүнья пролетары
Оннан үмит етеди.

Ыза мылтық дәрисиндей,
Жарылыұға таяр тек.
Пүткил әлем силкинбекши
Жарылыұдан титиреп.

Россия алып кеме,
Ильич оның дарғасы.
Сол дарғаны күтер хәмме,
Мүмкин емес бармаса...

...Мине, киши разъезд,
Ауыр состав иркилди.
Биреу минди елеспесиз,
Ауыр состав силкинди.

Хәм паровоз гудок берип,
Әсте орнынан қозғалды.
Пуу қазанның астында тек,
Жылтыраған қоз қалды.

Минген адам елеспесиз,
Шештидағы пиджагин.
Пуу қазанның астына тез,
Отын салды лаулатып.

Отты жакты гүрлетип ол,
Жакты қазан астына.
Капиталды титретип ол,
Буржуйлардың қастына.

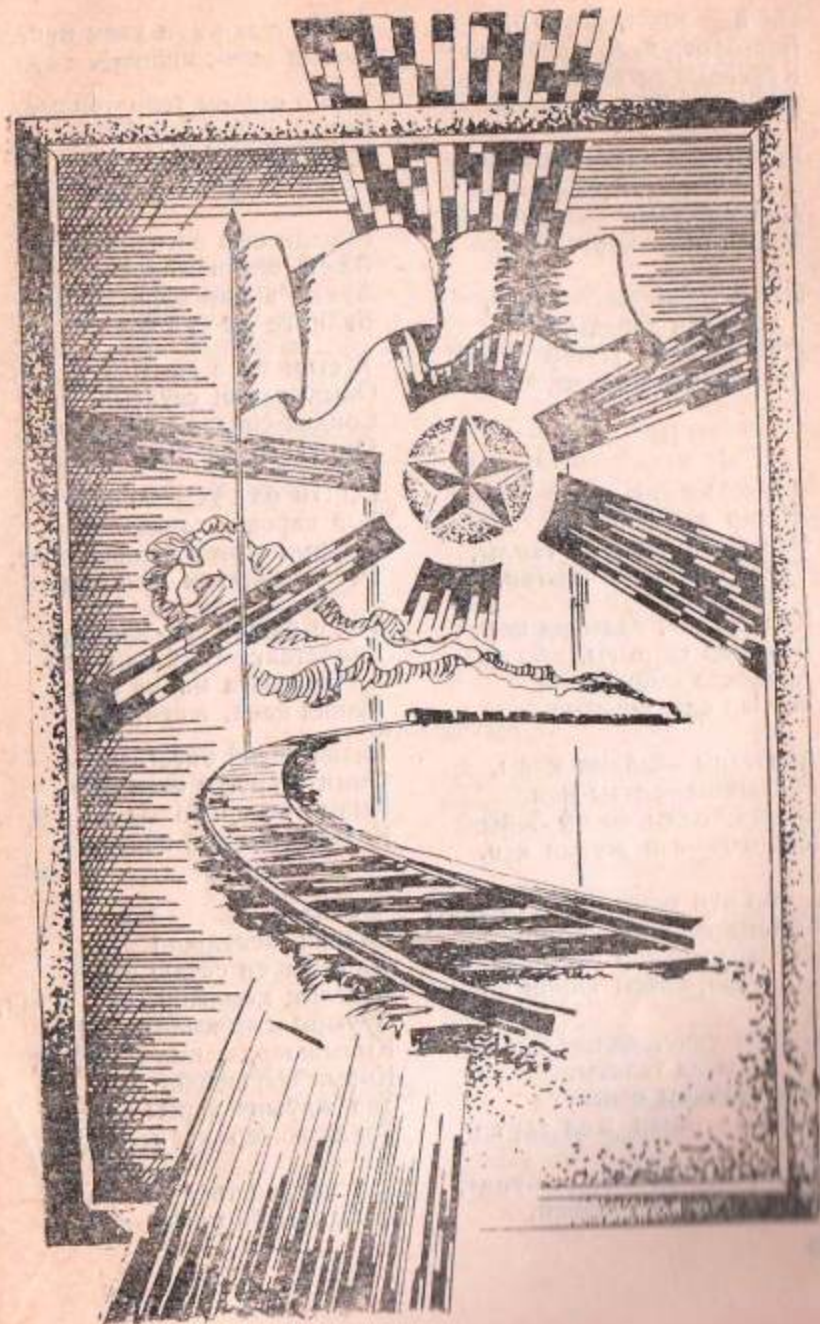
Алға умтылды, алға умтылды.
Ильич минген паровоз.
Алып қазан пууға толып,
Питер таман ушты тез.

Ушты мисли жылдырымдай,
Гудок берип арқырап.
Дабыл қакты, қакты тынбай,
Ушкын шашып жарқырап.

Жар салды ол кең әлемге,
Гудок берип жар салды:
„Үзип нәлет бугауларын,
Пролетариат қозғалды.“

Қызыл Питер қарсы алды,
Паровозын Ильичтиң.
Зор „ура“лар жаңғырықлады.
Көшелерде күни-түн.

Революция поездына,
Машинист хәм кочегар,
Жолдас, әпиуайы ғана,
Уллы дарға Ильич бар.

Ол паровоз титиретти,
Бай-буржуйлар ордасын.
Кууандырды толы көпти,
Мийнеткештиң баласын.

Гүрсилдеп ол басып өтті,
Ақ сүйектер ордасын.
Душпанларын қайран етті,
Мисли отлы қорғасын.

Паровоздың әжеп сесті,
Алысларға тарады.
Пүткіл әлем Питер бетке,
Үміт пенен қарады.

II

Эмударья аяғында,
Жасар еді бір бала.
Өзі жетім, кеулі ғамлы,
Тәғдир әбден қорлаған.

Қолда таяк, алдында қой,
Аяғында шарығы.
Айдалада қыйнаса ой
Жылар еді зарығып.

Айдағаны—байдың қойы,
Ғайзағаны—қатты нан.
Шарға болды өспей бойы,
Қайғы-ғамнан жутып қан.

...Бір күн таңда шеттегі үлке,
Көп әсірлер мүлгиген.
Паровоздың зор сестинен,
Шоршып, қақты кирпичин.

Ояңды үлке, жетім бала,
Таслады да таяқты.
Зор гудокты еситіуге
Төрткүл таман жол тартты.

Келип лийкин жүрді бунда,
Хеш нәрсеге түсінбей.

Көше гезіп күн ұзақ күн,
Конып ошақ ишинде.

...Бір сапары тери тонлы,
Биреу ұслап алды да,
Қаратпастан оңлы-солға,
Кетті салып алдына.

Әкелді оны интернатқа,
Әжеп, сәили жай екен.
Аўкат, кийім бәрі мутқа,
Билимге де бай екен.

Жетім бала ашты бунда,
Оқып-жазып саўатын.
Сондай-сондай кууаңғанды,
Оқығанда өз атын.

Еситті ол усы жерде,
Зор паровоз қаққында.
Даўрық салған кеңліктерге,
Жолдас Ильич қаққында.

Тең етпекши бай-жарлыны,
Кәмбағалға—суў хәм жер.
—Паровозға минің қәне,
Минің қәне, жигитлер.

Бизиң герой онсегизде,
Оның журттан неси кем.
Қызыл әскер болып жазда,
Кәдем атты көп пенен.

III

—Саплан,
Саплан, эскадрон!
Алда үлкен саўаш бар.
Азатлық хәм жер, суў ушын,
Суўырылсын қылышлар!
Қылышларда, қылышларда,
Қызыл шапақ ойнасын.
Тап жаўына қарсы алға,
Бойда жигер қайнасын.

...Эскадрон тийди жаўға,
Басланды бір шаба-шап!

Жарадан кан акты саўлап,
Әжел жүрді жағалап.

Бизиң герой аянбады,
Қылыш тартты оңлы-сол.
Жақынлатыў ушын таңды,
Аянбады сирә ол!

...Әх, нетерсен, шапты ийнин,
Баспашының қылышы.
Жарық әлем дөнип түнге,
Түсті аттан жылысып.

Ал паровоз келе берди,
Гудок беріп шыңғырып.
Солкылдатып кара жерди,
Кулақларды тындырып.

Жаўынгердің аты кетти,
Кен далаға ойнақлап.
Паровоз да келип жетти,
Силкиндирип аймақты.

Революция паровозы,
Көп сәниген бул елге.
Әкелді жайнаған жазды,
Бахыт-ығбал әкелді.

Хәм жығылған жаўынгерди,
Умытпайды хеш адам.
Жүз мыңлаған кеўиллерде,
Жасай берер ол мудар.

Зымырадық тынбай алға,
Өттик талай жол басып.
Көп жеңістер кирди қолға,
Аштық космос эрасын.

Бизге бәрха, барлық жерде,
Дана Ильич болды яр.
Гүреслерде, жеңістерде,
Қыйынлықта мәдаткар.

Зырлар бүгін сол паровоз,
Мәнзиллерге-мәнзилден.
Зырлар уақыттан да озып,
Пассажирлер—сен хәм мен.

МАЗМУНЫ

Тәбият сүўретлери

Апрель	4
Нәлше	4
Таңғы шық	4
Ақтал	5
Гүз	5
Сүўрет	6
Саяхат	6
Кар	7
Өзим еккен қаратал	7
Кармаққа барғанда	8
Музғала	8

Спорт қосықлары

Футбол	10
Аңғалақ	10
Турник	10
Шахматшы	11

Самокат	11
Аэропортта	11
Перрон	12

Ертеклер

Батыр қоян	14
Шокаладхорлар (Х. Иманбер- диевтан)	14
Шымшық хәм пұтақ (М. Танқ- тең)	16
Үш ериншек	17
Бадалықтағы ертеклер	18
„Ашыл сумка“	21

Поэмалар

Умытылған ярым ай	23
Ильич минген паровоз	28

29/5861

л

Кенесбай Каримов
ЗАБЛУДИВШИЙСЯ ПОЛУМЕСЯЦ ИЛИ
СКАЗКА О ХЛЕБЕ

Стихи и поэмы

На каракалпакском языке

Издательство „Каракалпакстан“
Нукус—1988

Жәмийетлик басламада редакторлаган Ж. Тәжетдийнов
Художниги Р. Латипов
Худ. редакторы И. Кыдыров
Тех. редакторы З. Алламурастов
Корректоры К. Алданиязов

ИБ 2461

Терийге берилген ўақты 4/VII-88 ж. Басыўға
рухсат етилген ўақты 7/XI 88 ж. Қағаз форматы
60x84¹/₁₆ Типографиялық қағаз № 2. Әдебий
гарнитура, кегель 10. Жоқарғы усылда басылды.
Көлемі 2,0 баспа табак, 1,97 есап баспа
табак. Тиражи 3000. Заказы 627.
Баҳасы 10 т.

„Каракалпакстан“ баспасы, Нөкис қаласы, К. Маркс
көшеси, 9.

ҚҚАССР Баспа, полиграфия ҳәм китап саўдасы
ислери бойынша мәмлекетлик комитетинин „Правда“
газетасынын 50 жыллығы атындағы Нөкис поли-
графкомбинаты. Нөкис қаласы, К. Маркс көшеси, 9.